Ἡ ἀξιοποίηση τῶν ἐπιμέρους κλάδων τῆς Βυζαντινῆς Μουσικολογίας στὴ διδασκαλία καὶ τὴν πρακτικὴ ἔκφραση τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης. Ἡ σύζευξη Θεωρίας καὶ Πράξης στὸ Πρόγραμμα Ψαλτικῆς τῆς ΠΑΕΑΚ

Μιχαὴλ Στρουμπάκης

Πατριαρχικὴ Ἀνώτατη Ἐκκλησιαστικὴ Ἀκαδημία Κρήτης
m.stroumbakis@gmail.com

Περίληψη. Ἡ παρούσα εἰσήγηση ἔχει σκοπὸ νὰ παρουσιάσει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀξιοποιοῦνται τὰ δεδομένα τῶν μουσικολογικῶν σπουδῶν-ἐρευνῶν στὸ πρόγραμμα Ψαλτικῆς τῆς ΠΑΕΑΚ μὲ βασικὸ ἄξονα τὴν ἁρμονικὴ σύζευξη Θεωρίας καὶ Πράξης καὶ γνώμονα τὸ φυσικὸ χῶρο τοῦ ψάλτη, τὸ Ἀναλόγιο. Ἡ εἰσήγηση παράλληλα παρουσιάζει τὴ φιλοσοφία ποὺ διέπει τὴ διδασκαλία καὶ προτείνει ἕνα μοντέλο ποὺ μπορεῖ νὰ ἐφαρμοστεῖ σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις.

Abstract. This paper aims to present the way in which the data of musicological studies-investigations are used in the field of the chanting in the Program of University Ecclesiastical Academy of Herakleion Crete. Pivotal key is the harmonious combination between theory and practice including the physical space of the chanter, the church. The paper aims to present, too, the philosophy of the teaching that should be applied and proposes a teaching model in such cases.

Θέμα τῆς ὁμιλίας μου [1] ἀποτελεῖ ἡ παρουσίαση τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον ἀξιοποιοῦνται οἱ μουσικολογικὲς σπουδές, οἱ ἔρευνες καὶ κατ' ἐπέκταση ἡ «κόποις καὶ πόνοις ἀτρύτοις» καλλιέργεια τῶν ἐπὶ μέρους κλάδων τῆς Βυζαντινῆς Μουσικολογίας στὴ διδακτικὴ τῆς ψαλτικῆς καὶ τὴν πρακτική της ἔκφραση στὴ Λατρεία [2], στὸ Πρόγραμμα Σπουδῶν τῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Ἡρακλείου Κρήτης [3].

Θὰ μποροῦσε κάποιος, ἐκ πρώτης ὄψεως, νὰ ὑπαινιχθεῖ ὅτι ἡ παρέμβασή μου αὐτὴ καθίσταται ἐν εἴδει διαφήμησης ἢ προβολῆς τῆς ἐργασίας ποὺ ἐπιτελεῖται στὸ πλαίσιο αὐτό. Ὄχι! Ἡ παρέμβασή μου αὐτὴ ἔχει ὡς στόχο νὰ καταθέσει τὸ γόνιμο προβληματισμὸ περὶ τοῦ ποιοῦ καὶ τοῦ τρόπου διδασκαλίας καὶ ἔκφρασης τῆς Ψαλτικῆς. Μέ ἄλλα λόγια, τὸ θέμα μας θὰ μποροῦσε νὰ διατυπωθεῖ: quo vadis διδασκαλία τῆς ψαλτικῆς ἢ ἡ ἁρμονικὴ σύζευξη θεωρίας και πράξης στὴ βυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ κατὰ τὴ διδασκαλία καὶ τὴν πρακτική της ἐξαγγελία.

Σύμφωνα μὲ τὸ ἰσχῦον Πρόγραμμα Σπουδῶν [4] τῆς Ἀκαδημίας Ἡρακλείου, στόχος τοῦ προγράμματος τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ ψαλτικῆς εἶναι ἡ ἐκπαίδευση τῶν φοιτητῶν μας, προκειμένου νὰ ἀναλάβουν τὴ διακονία τοῦ Ἀναλογίου καὶ τὴ διδασκαλία ἀφενὸς τῆς ψαλτικῆς, ἀφετέρου τῆς παραδοσιακῆς μουσικῆς στὶς ὑπηρεσίες-δομὲς τῆς Ἐκκλησίας. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ τὰ ἀντικείμενα ποὺ προκρίθηκαν γιὰ ἐντρύφηση (ὅσον ἀφορᾶ τὴν ψαλτικὴ τέχνη) εἶναι τὸ βασικὸ ρεπερτόριο της Ψαλτικῆς Τέχνης, ὅπως *Ἀναστασιματάριο*, *Εἱρμολόγιο*, *Στιχηράριο-Δοξαστάριο* καὶ τμῆμα τῆς *Παπαδικῆς* ποὺ περιλαμβάνει *Πολυελέους*, *Δοξολογίες*, *Χερουβικά*, *Κοινωνικά*, *ὀκτάηχα μαθήματα* καὶ *καλοφωνικοὺς εἱρμούς*. Τὸ πρόγραμμα, ἐπίσης, περιλαμβάνει καὶ μία σειρὰ μαθημάτων ποὺ ἀφοροῦν τοὺς βασικοὺς κλάδους τῆς Βυζαντινῆς Μουσικολογίας, ὅπως Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, Μορφολογία, μουσικὴ θεωρία-σημειογραφία καὶ στοιχεῖα μουσικῆς Παλαιογραφίας, μαθήματα τὰ ὁποῖα κατέχουν ἰδιαίτερη ὀνομασία στὸ Πρόγραμμα Σπουδῶν καὶ συμποσοῦνται αἰσίως στὸν ἀριθμὸ τῶν ἑπτά [5].

Copyright: © 2014 Μιχαὴλ Στρουμπάκης. Αυτή είναι μια δημοσίευση ανοικτής πρόσβασης που διανέμεται υπό τους όρους Creative Commons Attribution License 3.0 Unported, που επιτρέπουν χρήση χωρίς περιορισμούς, διάδοση, και αναπαραγωγή σε κάθε μέσο, εφόσον αναφέρονται οι συγγραφείς και η αρχική πηγή της δημοσίευσης.

Ὅπως εἶναι φανερό, βασικὸ στοιχεῖο τοῦ Προγράμματος ἀποτελεῖ ἡ μέριμνα γιὰ ἰσόρροπη ὅσο καὶ ἁρμονικὴ συνύπαρξη πράξεως καὶ θεωρίας. Τὸ δίπολο «Θεωρία καὶ Πράξη» [6] ἀποτελεῖ ἀφετηρία γιὰ τὴ σπουδὴ στὸ πλαίσιο τοῦ Προγράμματος.

Ἐδῶ τίθεται ἕνας προβληματισμὸς σχετικὰ μὲ τὸ τί στὴν οὐσία του περιλαμβάνει τὸ προαναφερθὲν δίπολο. Ποιὰ εἶναι τὰ στοιχεῖα ποὺ καθορίζουν τοὺς βασικοὺς ἄξονες πάνω στοὺς ὁποίους πρέπει νὰ κινηθεῖ ἡ μελέτη μας προκειμένου νὰ ἐπιτύχουμε τὸ στόχο μας. Γιὰ τὴν ἐξακρίβωση τοῦ παραπάνω σκεπτικοῦ, θὰ ἀνατρέξομε στὸ θεωρητικὸ ἐγχειρίδιο τοῦ Νέου Συστήματος ποὺ φέτος συμπληρώνει διακόσια χρόνια ἐφαρμογῆς. Καὶ ἀναφέρομαι βεβαίως, στὸ *Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς συνταχθὲν...παρὰ Χρυσάνθου Ἀρχιεπισκόπου Δυρραχίου* [7], τὸ ὁποῖο ἀφενός φανερώνεται ὁλοένα μὲ τὸν καιρὸ πιὸ ἐπίκαιρο, ἀφετέρου καλεῖ ἰδίως σήμερα νὰ εἰδωθεῖ ἐν συνόλῳ καὶ ἐξ ὁλοκλήρου νὰ ἀξιοποιηθεῖ ἡ φιλοσοφία ποὺ τὸ διέπει ὡς ἡ βάση καὶ ἡ ἀφετηρία μιᾶς ὁλοκληρωμένης σπουδῆς τῆς ψαλτικῆς τέχνης ποὺ θὰ περιέχει ὄχι τὴν ἀποσπασματικὴ γνώση τοῦ παρελθόντος ἀλλὰ τὴν συνεχῶς καλπάζουσα καὶ αὐξανόμενη γνώση τῆς ἔρευνας καὶ τῆς σπουδῆς.

Σύμφωνα μὲ τὴν ἀνάλυση τοῦ Χρυσάνθου στὸν ὁρισμὸ τοῦ Ἀριστείδη Κοϊντιλιανοῦ περὶ τοῦ τί εἶναι μουσική [8], αὐτὸς ποὺ ψάλει ἐντέχνως εἶναι ὅποιος ἔχει γνώση τῶν κανόνων τῆς μουσικῆς καὶ προφέρει τὸ μέλος, τὸ ὁποῖο παριστάνεται μὲ τοὺς χαρακτῆρες, ἔπειτα ἀπὸ ἐνδελεχῆ διδασκαλία [9]. Μέσα ἀπὸ τὴν ἔντεχνη ἀπόδοση τῆς μουσικῆς προβάλλεται ἀμέσως καὶ μὲ σαφῆ τρόπο ἡ εἰκόνα τοῦ τέλειου μουσικοῦ, ὁ ὁποῖος ψάλλει ἐπιστημονικῶς [10].

Ποιὸ εἶναι τὸ profil τοῦ τέλειου μουσικοῦ, τοῦ ἐπιστήμονα μουσικοῦ κατά Χρύσανθον; Ἀναφέρει σχετικά: Τέλειος μουσικὸς λέγεται ἐκεῖνος ποὺ μπορεῖ νὰ ψάλῃ, προξενώντας ὅλα ἐκεῖνα τὰ συναισθήματα ποὺ σχετίζονται μὲ τὶς κινήσεις τῆς ψυχῆς. Καὶ παράλληλα μπορεῖ νὰ μελίζει γνωρίζοντας ἀκριβῶς τὰ περὶ τὸ μέλος συμβαίνοντα [11]. Δύο σημεῖα θέλουν ἐδῶ προσοχὴ καὶ ἰδιαίτερη ἀξιολόγηση: τὸ ἐπίρρημα *ἀκριβῶς* καὶ ἡ περιληπτικὴ ἔκφραση *τὰ περὶ τὸ μέλος συμβαίνοντα*. Τὸ *ἀκριβῶς* ἔρχεται νὰ ὁριοθετήσει ἢ νὰ περιγράψει τὴν πληρότητα τῆς ἀναζητουμένης γνώσης. Ὁ τέλειος μουσικὸς δὲν κατέχει ἀποσπασματικὴ γνώση τῆς μουσικῆς ἀλλὰ εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἔχει φτάσει στὴν ἀκρότητα τῆς γνώσης, δίχως ἀμφιβολίες καὶ ἀμφισβητήσεις. Τὰ *περὶ τὸ μέλος συμβαίνοντα* ἀναλύονται στὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα τοῦ Χρυσάνθου: στὰ *περὶ τὸ μέλος συμβαίνοντα* συμπεριλαμβάνονται οἱ φθόγγοι, τὰ διαστήματα, οἱ τόνοι, οἱ ἦχοι, τὰ συστήματα, οἱ ρυθμοί, ἡ Ἁρμονία, ἡ λέξις καὶ τὰ λοιπά. Ἡ ἔκφραση ἀνήκει στὸν Χρύσανθο [12].

Καὶ εἶναι ἀλήθεια εἶναι ὅτι αὐτὴ ἡ ἔκφραση τοῦ Χρυσάνθου *καὶ τὰ λοιπά,* μᾶς προβλημάτισε σχετικὰ μὲ τὸ τί ἄλλο περιλαμβάνει πέρα ἀπὸ τὰ προαναφερθέντα στοιχεῖα τῆς καθ' αὐτὸ θεωρίας τῆς μουσικῆς. Ἡ ἀπάντηση εὑρίσκεται παρακάτω στὴν ἀνάλυση περὶ Θεωρητικῆς καὶ Πρακτικῆς μουσικῆς ἀλλά, ἐπίσης, καὶ εἰδικότερα στὸ κεφάλαιο περὶ τοῦ μελίζειν, ὡς στοιχεῖο τῆς Πρακτικῆς μουσικῆς. Τὸ ἕνα θέμα δὲν εἶναι ἄσχετο μὲ τὸ ἄλλο.

Σύμφωνα καὶ πάλι μὲ τὸν Χρύσανθο ἡ μουσικὴ διαιρεῖται σὲ Θεωρητικὴ καὶ Πρακτική. Θεωρητικὴ μουσικὴ εἶναι ἡ γνώση τῆς ὕλης τῆς μουσικῆς (τὸ ποσὸν καὶ τὸ ποιὸν τοῦ μέλους) καὶ ὁ τρόπος καταγραφῆς της, δηλαδὴ οἱ μουσικοὶ χαρακτῆρες [13]. Καὶ πάλι τὰ παραπάνω ὑπόκεινται σὲ λεπτομερέστερη ὑποδιαίρεση, α) τὶς σχέσεις τῶν φθόγγων καὶ τῶν διαστημάτων, αὐτό, δηλαδή, ποὺ οἱ ἀρχαῖοι ὀνόμαζαν Ἁρμονικὴ καὶ β) τὴν λεπτομερῆ ἐξέταση τῆς ἔννοιας τοῦ χρόνου στὴ μουσική, αὐτὸ ποὺ ὀνομάζεται Ρυθμική [14].

Ἡ Πρακτικὴ μουσικὴ εἶναι ἡ μεταχείριση τῆς θεωρίας τῆς μουσικῆς μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε ὄχι μόνο νὰ παράγεται μουσικὴ ἀλλὰ καὶ νὰ γράφεται. Καὶ πάλι αὐτὴ ὑποδιαιρεῖται α) στὴ μελοποιΐα, δηλαδὴ τὴν ἐξέταση καὶ ἔρευνα τῶν διαφόρων μελῶν ἀλλὰ καὶ τὴ μελουργία αὐτὴ καθ' ἑαυτὴ καὶ β) στὴ Ρυθμοποιΐα, δηλαδὴ τοὺς κανόνες χρήσεως τῶν μουσικῶν μέτρων καὶ τῶν ρυθμῶν [15].

Δὲν θὰ ὑπεισέλθω σὲ λεπτομέρειες, οὔτε σὲ ἄλλες ὑποδιαιρέσεις. Θὰ ἐπιμείνω ὅμως στὴν κατάταξη τῆς μελοποιΐας στὴν Πρακτικὴ μουσική. Ἡ μελοποιΐα ὡς δύναμις κατασκευαστικὴ μέλους [16] ἔρχεται τέταρτη στὴν κλίμακα τῶν ἀρετῶν τοῦ τέλειου μουσικοῦ. Ἀπαριθμῶντας ὁ Γαβριὴλ Ἱερομόναχος τὶς ἀρετὲς τοῦ τέλειου μουσικοῦ γράφει: «Τέταρτον, τὸ ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ» [17]. Ἡ μελοποιΐα ἀποτελεῖ τὴν πρακτικὴ ἔκφραση τῆς ὅλης θεωρητικῆς σπουδῆς ποὺ μετασκευάζεται σὲ ἦχο, σὲ μουσική. Ἐὰν κάποιος δὲν γνωρίζει ἐπακριβῶς ὅλους τοὺς κανόνες, ὅλες τὶς πτυχὲς τῆς θεωρίας δὲν μπορεῖ νὰ προσπελάσει αὐτὸν τὸν τέταρτο ἀναβαθμό. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ὁ Χρύσανθος, στὸ κεφάλαιο περὶ τοῦ μελίζειν [18], διακρίνει τρεῖς κατηγορίες μουσικῶν [19]: τοὺς κατ' ἐμπειρίαν: αὐτοὺς ποὺ δὲν γνωρίζουν τοὺς φθόγγους καὶ ὅλα τὰ τεχνικὰ ἢ ἐπιστημονικά, ἀλλὰ λόγῳ τῆς

ἀσκήσεως ἀπέκτησαν μιὰ κάποια δεξιότητα· τοὺς κατὰ τέχνη: αὐτοὺς ποὺ γνωρίζουν τοὺς μουσικοὺς χαρακτῆρες καὶ καταγράφουν τὸ ψαλλόμενο· καὶ τοὺς κατ' ἐπιστήμην: Αὐτοὶ γνωρίζουν τοὺς μουσικοὺς χαρακτῆρες, κατέχουν ὅσα κατὰ λόγον διδάσκονται, ἕως ἐκεῖ ὅπου φθάνει ἡ κρίσις τοῦ νοός των, γινώσκουσι δὲ τὰς αἰτίας καὶ τοὺς λόγους τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς μουσικῆς [20].

Ἴσως αὐτὸ τὸ *κατὰ λόγον, οἱ αἰτίες καὶ οἱ λόγοι τῶν ἀποτελεσμάτων* νὰ εἶναι τὸ ὑπὲρ πλέον πέραν τῆς συστηματικῆς θεωρητικῆς μουσικῆς κατάρτισης, ἴσως νὰ εἶναι ἡ ἐμβάνθυση καὶ ἡ φιλοσοφία τῆς μουσικῆς, ὁ λόγος περὶ μουσικῆς, ὁ ἐπιστημονικὸς λόγος, ὁ διάλογος τῶν πηγῶν, ἡ ἐπιστημονικὴ διερεύνηση τῶν θεμάτων τῆς μουσικῆς ποὺ ἀγκαλίζεται τὴν ξηρὴ μουσικοθεωρητικὴ γνώση, τὴ ζωοποιεῖ καὶ τὴν ὁλοκληρώνει ὡς τέχνη μετασκευάζοντάς την σὲ ἐπιστήμη τοῦ μέλους. Εἶναι οἱ βασικοὶ ἐπιμέρους κλάδοι τῆς μουσικολογικῆς ἐπιστήμης, τουτέστιν ἡ μορφολογία [21], δηλαδὴ ἡ ἐξέταση τῶν ποικίλων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν γνωρισμάτων τῶν μορφῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἄσματος, ἐπιστήμη σχετιζόμενη μὲ τὴ μελοποιΐα [22], ἡ ἱστορία [23], καὶ τέλος ἡ παλαιογραφία [24], ἤτοι ἡ ἀναδίφηση τῶν γραπτῶν μουσικῶν πηγῶν, δηλαδὴ τῶν χειρογράφων τῆς ψαλτικῆς [25], προκειμένου νὰ συλλεχθοῦν οἱ ἀπαραίτητες πληροφορίες ποὺ θὰ ἐμπλουτίσουν τὴν γνώση μας γιὰ τὴ σημειογραφία καὶ τὴν ἐξέλιξή της.

Τὰ στοιχεῖα, λοιπόν, ποὺ ἀπαρτίζουν τὴ θεωρία καὶ πράξη τῆς μουσικῆς ὁμαδοποιοῦνται συνοπτικὰ στὰ παρακάτω:

Θεωρία: ἡ καθ' αὐτὸ θεωρία καὶ ἡ συστηματική της τεκμηρίωση ἀπὸ τοὺς ἐπιμέρους μουσικολογικοὺς κλάδους, τῆς συστηματικῆς μουσικολογίας, τῆς μορφολογίας τῆς μουσικῆς, τῆς παλαιογραφίας καὶ τῆς ἱστορίας.

Πράξη: ἡ πρακτικὴ ἔκφραση τῶν παραπάνω θεωρητικῶν στοιχείων καὶ τὸ ἐξαγγελτικὸν αὐτῶν, ὅπως τὸ ὀνομάζει ὁ Ἀριστείδης Κοϊντιλιανός [26]. Στὸ ἐξαγγελτικὸν καταχωρίζει καὶ τὴν Ὑποκριτική. Βεβαίως, στὴ Λατρεία τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἔχουμε μὲ τὴ στενὴ ἔννοια θεατρικὲς-ὑποκριτικὲς κινήσεις. Ἐπιτρέψτε μου, ὡστόσο, νὰ καταχωρίσω στὸ Ὑποκριτικὸν τὸ γραπτὸ καὶ ἄγραφο Τυπικό, τὸ ὁποῖον διασώζει στοιχεῖα ὑπόκρισης μὲ τὴν εὐρεία ἔννοια (στάσεις, κινήσεις, σειρὰ πράξεων, δρώμενων, τελουμένων). Ἀνήκει, λοιπόν, καὶ τὸ Τυπικὸ μέσα στὴν πράξη τῆς μουσικῆς-συναρτήσει τῆς Λατρείας, καθ' ὅσον ἡ ψαλτικὴ τέχνη παίρνει σάρκα καὶ ὀστὰ μέσα στὴ Λατρεία. Ἐσχάτως, ὡς παρακείμενος κλάδος καὶ ἐν πολλοῖς παρεξηγημένος, κυρίως λόγω τῆς ἐπιμελοῦς καλλιέργειάς του ἀπὸ τοὺς δυτικοὺς μουσικοὺς εἶναι ἡ φωνητική, κλάδος ἀπαραίτητος γιὰ τὴν ὀρθὴ ἐκφορὰ τοῦ ἤχου. Θὰ ἤθελα στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ τονίσω ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀγνοοῦμε τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀνάγκη φωνητικῆς καλλιέργειας ἐπισημάνθηκε ἀπὸ τὴν Πατριαρχικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ 1888 καὶ μάλιστα κατατέθηκε πρόταση εἰσαγωγῆς τοῦ ἀντικειμένου στὶς σπουδὲς τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὴ μέλλουσα νὰ συστηθεῖ τότε μουσικὴ σχολή [27].

Παρατηροῦμε, λοιπόν, ὅτι ἤδη ἀπὸ τότε ποὺ ἔχουμε ἐφαρμογὴ τοῦ Νέου Συστήματος, ἡ ἁρμονικὴ σύζευξη Θεωρίας καὶ Πράξης, μὲ ὅλα τὰ ἐπιμέρους στοιχεῖα τους εἶναι ἐπιβεβλημένη γιὰ τὴν κατάρτιση τοῦ τέλειου μουσικοῦ, τοῦ μουσικοῦ ποὺ ψάλλει ἐπιστημονικῶς. Ἰδίως σήμερα μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς βυζαντινῆς μουσικολογικῆς ἐπιστήμης, ἡ ἐπιδίωξη τῆς ἰσόρροπης, ὄχι μόνο ἀνάπτυξης, ἀλλὰ καὶ μετάδοσης τῶν στοιχείων κατὰ τὴ διδακτικὴ διαδικασία εἶναι ἐπιβεβλημένη καὶ ἀποτελεῖ χρέος ἔναντι τῶν μαθητῶν μας καὶ τῶν φοιτητῶν μας.

Σκοπὸς τῆς Πατριαρχικῆς Ἀνώτατης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Κρήτης εἶναι ἡ κατάρτιση μουσικῶν μέσα ἀπὸ τὴν προσφορὰ ψαλτικῶν σπουδῶν ὑψηλοῦ ἐπιπέδου. Εἶναι, βεβαίως, σαφὴς ὁ διαχωρισμὸς τοῦ πλαισίου στὸ ὁποῖο κινοῦνται οἱ μουσικολογικὲς σχολὲς καὶ ἡ Ἀκαδημία. Γιὰ τὶς μουσικολογικὲς σχολὲς ἡ γνώση τῆς μουσικῆς ἀποτελεῖ προϋπόθεση εἰσόδου καὶ συνέχισης τῶν σπουδῶν γιὰ τοὺς φοιτητές. Οἱ φοιτητές, ὅσοι κλητοί, προετοιμάζονται γιὰ τὴν ἔρευνα. Στὴν Ἀκαδημία τοῦ Ἡρακλείου οἱ φοιτητές μας εἰσέρχονται tabula rasa ὅσον ἀφορᾶ τὴν ψαλτική. Οἱ περισσότεροι ἔρχονται σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν ψαλτικὴ ἢ τὴ μουσικὴ γενικότερα στὸ χῶρο τῆς σχολῆς. Ἐδῶ ἡ μουσικὴ γνώση ὡς πράξη χτίζεται ἀξιοποιώντας ταυτόχρονα τὰ μουσικολογικὰ δεδομένα τὰ ὁποῖα ἐπεξηγοῦν, ὑπομνηματίζουν, ὑπηρετοῦν, ἐπικυρώνουν καὶ ἀποδεικνύουν τὴν πράξη. Πρωτεῦον γιὰ ἐμᾶς εἶναι ἡ στέρεη γνώση τῆς θεωρίας, ἡ συντονισμένη χρήση τῶν δεδομένων τῶν μουσικολογικῶν ἐρευνῶν καὶ τέλος ἡ ἀποτελεσματικὴ πράξη, συναρτώμενη σὲ ἕνα πολὺ μεγάλο βαθμὸ μὲ τὸ Ἀναλόγιο. Ἡ ὕπαρξη ναοῦ στὸ χῶρο τῆς Ἀκαδημίας, καὶ ἡ σὲ ἑβδομαδιαῖα βάση τέλεση τῶν νυχθήμερων Ἀκολουθιῶν, Ἑσπερινοῦ, Ὄρθρου καὶ Θ. Λειτουργίας μᾶς παρέχει τὴ δυνατότητα τῆς

ἄμεσης πρακτικῆς ἐφαρμογῆς. Ὁ ναὸς καὶ οἱ Ἀκολουθίες εἶναι, κατὰ τὴν ταπεινή μου ἄποψη, ἡ δύναμη τῆς Σχολῆς [28].

Παρακάτω, παρουσιάζω ἕνα σχέδιο διδασκαλίας, ὅπου ἀξιοποιοῦνται δημιουργικὰ τὰ μουσικολογικὰ δεδομένα παράλληλα μὲ τὴν ἐκμάθηση τοῦ μουσικοῦ κειμένου. Τὸ σχέδιο αὐτὸ ἐφαρμόστηκε στὸ Η΄ ἐξάμηνο τοῦ παρόντος Ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους (2013-2014) καὶ ἀφορᾶ τὸ ὀκτάηχο μάθημα τοῦ Πέτρου Μπερεκέτη *Θεοτόκε Παρθένε*.

1. Εἰσαγωγικὴ ἑνότητα: ἐξέταση τοῦ ὅρου «Μάθημα». Ἔνταξη τοῦ «Μαθήματος» στὸ corpus μελοποιΐας τῆς ψαλτικῆς τέχνης. Χαρακτηριστικὰ μορφολογικὰ γνωρίσματα τοῦ μαθήματος (ἱστορία-μορφολογία) [29].
2. Μορφολογικοὶ τύποι μαθημάτων [30]. Ἔνταξη τοῦ πρὸς ἐξέταση μαθήματος σὲ κατηγορία. Χρήση τοῦ μαθήματος. (Μορφολογία-Τυπικό) [31].
3. Ἀναφορὰ στὸν μελουργὸ Πέτρο Μπερεκέτη καὶ τὴν ἐποχή του (Ἱστορία) [32].
4. Ἀναλυτικὴ μορφολογικὴ ἀνάλυση τοῦ ὀκταήχου μαθήματος *Θεοτόκε Παρθένε* [33].
5. Ἡ καθ' αὐτὸ μουσικὴ διδασκαλία καὶ ἐκμάθηση τοῦ Θεοτοκίου (παραλλαγὴ καὶ μέλος-χρήση μουσικοῦ ὀργάνου) [34]. Τὸ στάδιο αὐτὸ περιλαμβάνει, ἐπίσης, τὴ θεωρητικὴ τεκμηρίωση τῆς ἀνακύκλησης τῶν ἤχων στὸν τροχὸ τῆς ὀκταηχίας [35], τὴν ἔκθεση τῶν ποικίλων ἑρμηνευτικῶν ἐκδοχῶν μὲ βάση τὶς ὑπάρχουσες ἠχογραφήσεις [36], φωνητικὴ ἐκγύμναση στὸ πλαίσιο τοῦ μαθήματος τῆς φωνητικῆς καὶ τέλος ἠχογράφηση στὸ studio τῆς Σχολῆς [37].
6. Συμπληρωματικὲς πληροφορίες γιὰ ἀνάλογες συνθέσεις κατὰ τὸν 19^{ο} αἰῶνα [38].

Εἶναι φανερὸ ὅτι μὲ αὐτὸ τὸ σχέδιο διδασκαλίας καλύπτεται σ' ἕνα πολύ μεγάλο βαθμὸ ἡ πρακτικὴ καὶ θεωρητικὴ κατάρτιση τοῦ φοιτητῆ τῆς ψαλτικῆς τέχνης. Ὅραμά μας ἀποτελεῖ ὁ τύπος τοῦ ψάλτη, ποὺ θὰ ἔχει γερές βάσεις, θὰ συνεχίσει νὰ ἐνημερώνεται, νὰ μελετᾶ, νὰ οἰκειοποιεῖται καὶ νὰ ἀξιοποιεῖ στὸ μέγιστο βαθμὸ τὶς ἐξελισσόμενες μουσικολογικὲς σπουδὲς καὶ θὰ τὶς θεωρεῖ ἀπαραίτητο συμπλήρωμα τῆς ψαλτικῆς του μελέτης· ὁ τύπος τοῦ ψάλτη ποὺ θὰ ψάλλει μουσικολογώντας καὶ θὰ μουσικολογεῖ ψάλλοντας. Νομίζουμε ὅτι τώρα, μετὰ ἀπὸ τόσα χρόνια μουσικολογικῶν σπουδῶν ἔχει ὡριμάσει ἡ κατάσταση, κατὰ τὴν ὁποία οἱ ψάλτες μας θὰ κατέχουν καὶ ὀφείλουν νὰ κατέχουν μιὰ σφαιρικὴ ἀντίληψη τῶν πραγμάτων, καὶ αὐτὸ πρέπει νὰ ξεκινήσει ἀπὸ τὴ νέα γενιὰ ποὺ θὰ μάθει μουσικὴ καὶ θὰ στελεχώσει τὰ Ἀναλόγια.

Γιὰ νὰ μὴ θεωρηθεῖ οὐτοπικὴ μιὰ τέτοια στόχευση, νομίζω ὅτι χρειάζεται νὰ λάβουν χώρα κάποιες ἐνέργειες ποὺ θὰ ὑποβοηθήσουν τὴν κατάσταση. Ἡ εὔκολη καὶ ἐλεύθερη διάχυση τῶν πληροφοριῶν, τῆς βιβλιογραφίας (μέσω ἑνὸς ψηφιακοῦ ἀποθετηρίου) θὰ ὠφελήσει τὴν πρόσβαση ὅλων, διδασκόντων-διδασκομένων, στὴ μουσικολογική ἔρευνα καὶ τὴν ἐνημέρωση ἐν γένει. Τὸ κυριώτερο, κατ' ἐμέ, κλειδὶ τῆς ὅλης ὑπόθεσης καθίσταται ἡ συνεργασία μεταξὺ τῶν διδασκόντων, ὄχι μόνο τοῦ ἰδίου ἱδρύματος ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν διαφόρων ἱδρυμάτων καὶ σχολῶν. Θὰ τὸ προχωρήσω, καὶ μεταξὺ τῶν φοιτητῶν μας ποὺ εἶναι ὁ καθρέπτης μας, οἱ μελλοντικοὶ δάσκαλοι καὶ ψάλτες, οἱ πνευματικοί μας ἐπίγονοι. Ἂς εἶναι τοῦτο τὸ συνέδριο ἡ ἀφορμὴ καὶ ἡ εὐκαιρία γιὰ ἀλληλογνωριμία καὶ συνεργασία.

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

[1] Ἐν πρώτοις, θὰ ἤθελα ἀξιοχρέως νὰ ἀπευθύνω θερμὲς εὐχαριστίες στὴν διοίκηση τοῦ Τομέα Ψαλτικῆς τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βόλου γιὰ τὴν τιμητικὴ συμπερίληψή μου στὴν ἐπιστημονικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ συνεδρίου καθὼς καὶ τὴν ἀποδοχὴ τῆς θεματικῆς τῆς ὁμάδας ἀπὸ τὴν Ἀνώτατη Ἐκκλησιαστικὴ Ἀκαδημία Ἡρακλείου Κρήτης προκειμένου νὰ παρουσιάσει τὶς ἐργασίες της καὶ νὰ συμπροβληματισθεῖ μὲ ὅλους τοὺς συμμετέχοντες γιὰ τὴν πρόοδο τῆς ἐπιστήμης τῆς Βυζαντινῆς Μουσικολογίας, τῆς Τέχνης καὶ Ἐπιστήμης τῆς Ψαλτικῆς.

[2] Θερμὲς εὐχαριστίες ἀπευθύνω στοὺς ὁμότεχνους καὶ ὁμότροπους τὴν τέχνην συναδέλφους τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Ἡρακλείου, ποὺ ἔστερξαν καὶ ἀγκάλιασαν τὴν πρόσκληση, ὑλοποίησαν ἤχοις, γράμμασι καὶ εἰκόναις τὴν ἐργασία τους. Εἶναι χαρὰ καὶ τιμή μου νὰ ἐργάζομαι μὲ τέτοιους συναδέλφους. Δίνουν πάντα τὸν καλύτερό τους ἑαυτό.

[3] Ἡ ὁμιλία πραγματοποιήθηκε τὸν Ἰούλιο τοῦ 2014, ὅταν ἀκόμα ἡ Ἀνώτατη Ἐκκλησιαστικὴ Ἀκαδημία δὲν εἶχε μετονομασθεῖ σὲ «Πατριαρχικὴ Ἀνώτατη Ἀκαδημία Ἡρακλείου Κρήτης», βλ. ΦΕΚ-7331 Α΄/7-10-2014.

[4] «Μαθήματα Προγράμματος Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς καὶ Ψαλτικῆς», http://www.aeahk.gr/joomla/index.php/2014-01-10-08-36-43/2014-07-08-06-34-02 (13-10-2014).
[5] Βλ. ἀν. «Μαθήματα Προγράμματος Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς καὶ Ψαλτικῆς», www.aeahk.gr
[6] Περὶ τοῦ ἀναδυομένου διπόλου Θεωρίας καὶ Πράξης στη Βυζαντινὴ Μουσική, βλ. τὴν ὁμιλία τοῦ Ἀχ. Χαλδαιάκη «Τὸ δίπολο Θεωρίας-Πράξης, Βυζαντινὴ Μουσική, Ὁμιλία πρώτη», *Ἐλεύθερο Ἐργαστῆρι Μουσικῆς Παιδείας-1ος Κύκλος 2013-2014 "Μαθαίνοντας νὰ ἀκοῦμε μουσική"*, Διοργάνωση Μεγάλη Μουσικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος «Λίλιαν Βουδούρη» τοῦ Συλλόγου "Οἱ φίλοι τῆς Μουσικῆς", ἡμερομηνία 19/02/2014, ἀναρτημένη στὸν ἱστότοπο τοῦ Ἱδρύματος Μποδοσάκη: http://www.blod.gr/lectures/Pages/viewlecture.aspx?LectureID=1240 (13-10-2014).
[7] Ὁ πλήρης τίτλος τοῦ ἔργου: Χρυσάνθου (Ἀρχιεπ. Δυρραχίου), *Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς συνταχθὲν μὲν παρὰ Χρυσάνθου Ἀρχιεπισκόπου Δυρραχίου τοῦ ἐκ Μαδύτων ἐκδοθὲν δὲ ὑπὸ Παναγιώτου Γ. Πελοπίδου Πελοποννησίου διὰ φιλοτίμου συνδρομῆς τῶν ὁμογενῶν,* Μέρος Πρῶτον. Ἐν Τεργέστῃ ἐκ τῆς τυπογραφίας Μιχαὴλ Βάϊς (Michele Weis), 1832, φωτο-ἀναστατικὴ ἐπανέκδοση Ἐκδόσεις Κουλτούρα 1977 (στὸ ἑξῆς: Χρυσάνθου, *Θεωρητικόν*).
[8] Ὁ ὁρισμός: Μουσικὴ εἶναι ἐπιστήμη μέλους καὶ τῶν περὶ μέλος συμβαινόντων, Χρυσάνθου, *Θεωρητικόν*, «Κεφάλαιον Α΄, Πῶς ὁρίζεται καὶ διαιρεῖται ἡ μουσική», σ. 1.
[9] *Ὅ. π.*, σ. 3-4.
[10] *Ὅ. π.*, σ. 4.
[11] Τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν Χρύσανθο: «Τέλειος δὲ μουσικὸς λέγεται, ὅποιος δύναται μὲν νὰ ψάλλῃ, προξενῶν ἢ τέρψιν, ἢ θλίψιν, ἢ ἐνθουσιασμὸ, ἢ χαύνωσιν, ἢ ἐξόρμησιν, ἡ θάρσος, ἢ δέος, ἢ κανένα ἀπὸ τὰ λοιπά, ἅ, τινα δύνανται νὰ κινῶσι τὴν ψυχὴν εἰς κανένα πάθος. Δύναται δὲ νὰ μελίζῃ, γινώσκων ἀκριβῶς τὰ περὶ τὸ μέλος συμβαίνοντα», *ὅ. π.*, σ. 4.
[12] *Ὅ. π.*, σ. 4.
[13] *Ὅ. π.*, σ. 4.
[14] *Ὅ. π.*, σ. 5.
[15] *Ὅ. π.*, σ. 6.
[16] Ὁ ὁρισμὸς ἀπὸ τὸν Χρύσανθο: «Μελοποιία εἶναι δύναμις κατασκευαστικὴ μέλους. Κατασκευάζομεν δὲ μέλος, ὄχι μόνον ψάλλοντες τετριμμένας διαφόρους ψαλμωδίας, ἀλλ' ἐφευρίσκοντες καὶ γράφοντες καὶ ἴδια νέα μέλη τοῖς ἀκροαταῖας ἀρέσκοντα [...] ἡ δὲ μελοποιία εἶναι ἕξις ποιητική», *Ὅ. π.*, «Βιβλίον Πέμπτον, Κεφάλαιον Α΄, Περὶ μελοποιίας», § 389, σ. 174.
[17] Γαβριὴλ Ἱερομονάχου, "Περὶ τῶν ἐν τῇ ψαλτικῇ σημαδίων καὶ φωνῶν καὶ τῆς τούτων ἐτυμολογίας", *Abhandlung uber den Kirchengesang*, edd. Christian Hannick/Gerda Wolfram, CSRM 1. Verlag der Oesterreichischen Akademie den Wissenschaften, Vienna, 1985, σ. 100.
[18] Χρυσάνθου, *Θεωρητικόν*, «Κεφάλαιον Γ΄. Τωρινὸς τρόπος τοῦ μελίζειν», σ. 181 κ. ἑ.
[19]1 «Τὸ ἦθος τοῦ ἤχου διδάσκει τοὺς τωρινοὺς νὰ μελίζωσιν ἢ κατ' ἐμπειρίαν ἢ κατὰ τέχνην ἢ κατ' ἐπιστήμην», Χρυσάνθου, *Θεωρητικόν,* σ. 181.
[20] Χρυσάνθου, *Θεωρητικόν*, σ. 182-186, ὅπου δίδονται συμβουλὲς καὶ γιὰ τὶς τρεῖς κατηγορίες τῶν μελοποιῶν.
[21] Βλ. ὁρισμό, Σπυρ. Ἀντωνίου, *Μορφολογία τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς*, «Γενικὰ περὶ μορφολογίας», Ἐκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 42.
[22] Εἰδικότερον, βλ. Χρυσάνθου, *Θεωρητικόν*, σ. 174 κ. ἑ. · Γρ. Στάθη, *Μορφὲς καὶ Μορφὲς τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης ἤτοι Μελοποιία-Μορφολογία τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς,* ΙΒΜ, Λατρειολογήματα-5, Ἀθήνα 2011· Ἀχ. Χαλδαιάκη, *Βυζαντινομουσικολογικά*, τόμος Γ΄ Μελοποιία, Ἐκδόσεις Σταμούλη ΑΕ, Ἀθήνα 2014, καθὼς καὶ πολλὲς ἄλλες μελέτες δημοσιευμένες σὲ Πρακτικὰ Συνεδρίων.
[23] Ὡς γνωστὸν ἡ ἱστορικὴ προσέγγιση τῆς ψαλτικῆς τέχνης, τὰ πρόσωπα, δηλαδὴ ποὺ διαδραμάτισαν σημαντικὸ ρόλο στὴ διαμόρφωση τῆς τέχνης ἀνὰ τοὺς αἰῶνες καλύπτει τὴ μεγαλύτερη ἔκταση τοῦ β΄ μέρους τοῦ Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου, βλ. Χρυσάνθου, *Θεωρητικόν*, «Ἀφήγησις περὶ Ἀρχῆς καὶ Προόδου τῆς Μουσικῆς», σσ. I-XLIII. Πάμπολλες μελέτες ἱστορικῆς φύσεως ἔχουν ἐκδοθεῖ ἀπὸ μελετητὲς μουσικολόγους καὶ ποὺ ἀφοροῦν τὰ πρόσωπα τῶν μελουργῶν καὶ τὸ ἔργο τους. Ἀπό τὸν μεγάλο ὄγκο τῆς βιβλιογραφίας ἀναφέρω ἐνδεικτικά: α) ἀπὸ τὸ Ἵδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας: «Πέτρος Μπερεκέτης ὁ Μελωδὸς (α΄ τέταρτο τοῦ ιη΄ αἰῶνα)-Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του», *Μουσικολογικὲς Σπουδές*, σειρὰ *Βυζαντινοὶ καὶ Μεταβυζαντινοὶ Μελουργοί*, ΙΒΜ 101 [I-II], Ψάλλει χορὸς ψαλτῶν μὲ χοράρχη τὸν Ἄρχοντα Πρωτοψάλτη Θρασύβουλο Στανίτσα. LP, Ἀθῆναι 1975· Γρηγόριος Πρωτοψάλτης ὁ Βυζάντιος (1778-1821)-Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του, *Μουσικολογικὲς Σπουδές*, σειρὰ *Βυζαντινοὶ καὶ Μεταβυζαντινοὶ Μελουργοί*, ΙΒΜ 102 [I-II], Ψάλλει χορὸς ψαλτῶν μὲ χοράρχη τὸν Ἄρχοντα Πρωτοψάλτη Θρασύβουλο Στανίτσα. LP, Ἀθῆναι 1977· «Μπαλάσης Ἱερεὺς καὶ Νομοφύλαξ (β΄ἥμισυ τοῦ ιζ΄ αἰ.) – Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του, *Μουσικολογικὲς Σπουδές*, σειρὰ *Βυζαντινοὶ καὶ Μεταβυζαντινοὶ Μελουργοί*, ΙΒΜ 101 [I-II], Ψάλλει ὁ χορὸς ψαλτῶν «Οἱ Μαΐστορες τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης» μὲ διδάσκαλο καὶ χοράρχη τὸν Γρηγόριο Στάθη. LP,

Ἀθῆναι 1988· «Πέτρος λαμπαδάριος ο Πελοποννήσιος (1778) – Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του, *Μουσικολογικὲς Σπουδές*, σειρὰ *Βυζαντινοὶ καὶ Μεταβυζαντινοὶ Μελουργοί*, ΙΒΜ 104 [Ι-ΙΙ], Ψάλλει χορὸς ψαλτῶν μὲ χοράρχη τὸν Ἄρχοντα Πρωτοψάλτη Θρασύβουλο Στανίτσα. LP, Ἀθῆναι 1975· «Θεόδωρος Παπαπαράσχου Φωκαεὺς (1790 - 1851) – Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του, *Μουσικολογικὲς Σπουδές*, σειρὰ *Βυζαντινοὶ καὶ Μεταβυζαντινοὶ Μελουργοί*, ΙΒΜ 105 [Ι-ΙΙ], Ψάλλει χορὸς ψαλτῶν μὲ χοράρχη τὸν Πρωτοψάλτη Θεόδωρο Βασιλικό. LP, Ἀθῆναι 1984· «Ἰωάννης Παπαδόπουλος ὁ Κουκουζέλης καὶ Μαΐστωρ (1270 περίπου – α΄ ἥμισυ ιδ΄ αἰ.) – Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του, *Μουσικολογικὲς Σπουδές*, σειρὰ *Βυζαντινοὶ καὶ Μεταβυζαντινοὶ Μελουργοί*, ΙΒΜ 106 [Ι-ΙΙ], Ψάλλει ὁ χορὸς ψαλτῶν «Οἱ Μαΐστορες τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης» μὲ διδάσκαλο καὶ χοράρχη τὸν Γρηγόριο Στάθη. LP, Ἀθῆναι 1988· «Γερμανὸς Ἀρχιερεὺς Νέων Πατρῶν (β΄ ἥμισυ τοῦ ιζ΄ αἰ.) – Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του, *Μουσικολογικὲς Σπουδές*, σειρὰ *Βυζαντινοὶ καὶ Μεταβυζαντινοὶ Μελουργοί*, ΙΒΜ 107, Ψάλλει ὁ χορὸς ψαλτῶν «Οἱ Μαΐστορες τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης» μὲ διδάσκαλο καὶ χοράρχη τὸν Γρηγόριο Στάθη. CD, Ἀθῆναι 2000· β) ἀπὸ ἄλλους φορεῖς: Μ. Κ. Χατζηγιακουμή, *Χειρόγραφα Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς 1453 – 1820. Συμβολὴ στὴν ἔρευνα τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*. Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1980· Μ. Κ. Χατζηγιακουμή, *Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν ἅλωση (1453-1820). Σχεδίασμα Ἱστορίας.* Κέντρον Ἐρευνῶν καὶ Ἐκδόσεων, Ἀθήνα 1999· βλ. ἐπίσης, τὶς ἐκδόσεις τοῦ *Κέντρου Ἐρευνῶν καὶ Ἐκδόσεων*, «Μνημεῖα Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς», «Σύμμεικτα Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς» καὶ «Βιογραφικὰ συνθετῶν καὶ ἐρμηνευτῶν Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς», http://e-kere.gr/ (23-11-2014)· Ἀχ. Χαλδαιάκη, *Βυζαντινομουσικολογικά*, τόμος Β΄ Ἱστορία, Ἐκδόσεις Σταμούλη ΑΕ, Ἀθήνα 2014. Ἐσχάτως, βλ. τὴν ὁμιλία τοῦ Ἀχ. Χαλδαιάκη «Ἡ "φωνὴ" τῆς Ἱστορίας, Βυζαντινὴ Μουσική, Ὁμιλία δεύτερη», *Ἐλεύθερο Ἐργαστῆρι Μουσικῆς Παιδείας-1ος Κύκλος 2013-2014 "Μαθαίνοντας νὰ ἀκοῦμε μουσική"*, Διοργάνωση Μεγάλη Μουσικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος «Λίλιαν Βουδούρη» τοῦ Συλλόγου "Οἱ φίλοι τῆς Μουσικῆς", ἡμερομηνία 26/02/2014, ἀναρτημένη στὸν ἱστότοπο τοῦ Ἱδρύματος Μποδοσάκη: http://www.blod.gr/lectures/Pages/viewlecture. aspx?LectureID=1269 (23-11-2014).

[24] Γιὰ θέματα παλαιογραφίας, βλ. M. Alexandrou, "The Palaeography of Byzantine Music: A Brief Introduction with Some Preliminary Remarks on Musical Palimpsests", *El palimpsesto grecolatino como fenómeno librario y textual*, edited by Á. Escobar, Presentación D. Harlfinger, Institución "Fernando el Católico", Zaragoza 2006, pp. 113-130· Μ. Ἀλεξάνδρου, *Ἐξηγήσεις καὶ μεταγραφὲς τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς. Σύντομη εἰσαγωγὴ στὸν προβληματισμό τους*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2010.

[25] Σημαντικὰ ἔργα πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ ἀποτελοῦν οἱ ἐκδεδομένοι κατάλογοι τῶν Χειρογράφων τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς: (χρονολογικά) Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς Ἅγιον Ὄρος. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς μουσικῆς, τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ἱερῶν μονῶν καὶ σκητῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους,* τόμ. Α΄, [Μονὲς Ξηροποτάμου, Δοχειαρίου, Κωνσταμονίτου], (ΙΒΜ, Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος), Ἀθῆναι 1975· Μ. Κ. Χατζηγιακουμή, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, Τόμος πρῶτος, Ἀθήνα 1975· Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς Ἅγιον Ὄρος. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς μουσικῆς, τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ἱερῶν μονῶν καὶ σκητῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους,* τόμ. Β΄, [Μονὲς Ξενοφῶντος, Παντελεήμονος, Σίμωνος Πέτρας, Γρηγορίου, Διονυσίου], (ΙΒΜ, Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος), Ἀθῆναι 1976· τοῦ ἰδίου, *Τὰ χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς Ἅγιον Ὄρος. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς μουσικῆς, τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ἱερῶν μονῶν καὶ σκητῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους,* τόμ. Γ΄, [Μονὲς Ἁγίου Παύλου, Κουτλουμουσίου, Καρακάλλου, Φιλοθέου, Σταυρονικήτα, Ἰβήρων Α΄ μέρος], (ΙΒΜ, Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος), Ἀθῆναι 1993· Ἀχ. Γ.Χαλδαιάκη, *Τὰ χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς· νησιωτικὴ Ἑλλάς· Ὕδρα*, τόμος Α΄, ΙΒΜ, Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 2005· Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς Μετέωρα. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων τῆς Ἑλληνικῆς Ψαλτικῆς Τέχνης Βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς, τῶν ἀποκειμένων εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν ἱερῶν μονῶν τῶν Μετεώρων*, ΙΒΜ, Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2006· Δ. Κ. Μπαλαγεώργου - Φλ. Ν. Κρητικοῦ, *Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς Σινᾶ. Κατάλογος περιγραφικός τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς μουσικῆς, τῶν ἀποκειμένων στὴν Βιβλιοθήκη τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ὄρους Σινᾶ*. Τόμος Α΄, ΙΒΜ, Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2008· Ἐμμ. Στ. Γιαννοπούλου, *Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς · Ἀγγλία. Περιγραφικὸς κατάλογος τῶν χειρογράφων ψαλτικῆς Τέχνης τῶν ἀποκειμένων στὶς Βιβλιοθῆκες τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου*, ΙΒΜ, Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2008.

[26] Χρυσάνθου, *Θεωρητικόν,* σσ. 5-6, ὑπσ. β.

[27] Ἀνωνύμου, «Ἡ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησιαστικὴ Μουσική [Ἔκθεσις τῆς Μουσικῆς Ἐπιτροπῆς 1887-1888], *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* Η΄, σ. 119 κ. ἑ.

[28] Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀκούστηκαν δύο μικρὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ Ἀκολουθίες, στὶς ὁποῖες ἔψαλαν οἱ φοιτητές μας: α΄ ἀπόσπασμα: ἀπὸ καθημερινὸ ἑσπερινό: Κύριε ἐλέησον συναπτῆς· σύντομα Κεκραγάρια Α΄ ἤχου

(ψάλλει τὸ Ε΄ ἑξάμηνο τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους 2013-2014, χωρισμένο σὲ δύο χορούς-Νοέμβριος 2013)· β΄ ἀπόσπασμα: ἀπὸ Προηγιασμένη ἱερουργοῦντος τοῦ Σεβασμιωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης (ψάλλουν φοιτητὲς ἀπὸ ὅλα τὰ ἑξάμηνα, Ἀκαδημαϊκὸ ἔτος 2013-2014, Τρίτη 18 Μαρτίου 2014).

[29] Χρησιμοποιήθηκε τὸ ἔργο Γρ. Θ. Στάθη, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα τῆς Βυζαντινῆς μελοποιΐας,* καὶ πανομοιότυπος ἔκδοσις τοῦ καλοφωνικοῦ στιχηροῦ τῆς Μεταμορφώσεως «Προτυπῶν τὴν ἀνάστασιν», μεθ' ὅλων τῶν ποδῶν καὶ ἀναγραμματισμῶν αὐτοῦ, ἐκ τοῦ Μαθηματαρίου τοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος [IBM, Μελέται 3], Ἀθήνα 1998[4]. Προσφάτως καὶ σὲ Ἀγγλικὴ μετάφραση: Stathis Gr., *Introduction to Kalophony, the Byzantine Ars Nova. The Anagrammatismoi and Mathemata of Byzantine Chant*. Translated and revised by Konstantinos Terzopoulos Oxford, Bern, Berlin, Bruxelles, Frankfurt am Main, New York, Wien, 2014.

[30] *Ὅπ. π.*, σσ. 149-160

[31] *Τυπικὸν ὅμοιον κατὰ πάντα πρὸς τὴν ἐγκεκριμένην τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας ἔκδοσιν·* δὶς ἐκδοθὲν ὑπὸ Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου, διασκευασθὲν δὲ καὶ πολλαῖς προσθήκαις καὶ ἐπιδιορθώσεσι συμπληρωθὲν ὑπὸ τοῦ Πρωτοψάλτου Γεωργίου Βιολάκη, ἐργασθέντος μετὰ δύο ἀλλεπαλλήλων ἐπιτροπῶν ἐπὶ τούτῳ Πατριαρχικῇ κελεύσει ὁρισθεισῶν, Ἐκδίδεται ἰδίοις ἀναλώμασι νῦν ὑπὸ Ἀντωνίου Στ. Γεωργίου, Ἐν Ἀθήναις 1897, «Προθεωρία τοῦ Τυπικοῦ· Περὶ Ἀρτοκλασίας», σσ. 19-20· Δ. Ἰωαννίδη, *Ἡ τελετὴ τῆς ἀρτοκλασίας. Τυπικὴ διάταξις, ὑμνογραφικὰ πλήρη*. Ἐκδόσεις Ἱερᾶς ἐπισκοπικῆς Μονῆς Ἁγίων μαρτύρων Κυπριανοῦ καί Ἰουστίνης, Φυλή Ἀττικῆς 1994· Φιλ. Νικολάκη, *Ἡ Ἀκολουθία τῆς Ἀρτοκλασίας,* Ἐκδόσεις Τῆνος 2004· Κωνστ. Παπαγιάννη (†), *Σύστημα Τυπικοῦ τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, καταρτισθὲν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Τυπικῆς Παραδόσεως τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας* ὑπὸ----, Ἔκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2006, «Ἡ λιτὴ καὶ ἡ Ἀρτοκλασία», σσ. 53-54.

[32] Χρησιμοποιήθηκαν τὰ παρακάτω ἔργα: Μαν. Χατζηγιακουμή, *Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν ἅλωση (1453-1820). Σχεδίασμα Ἱστορίας.* Κέντρον Ἐρευνῶν καί Ἐκδόσεων, Ἀθήνα 1999, σσ. 50-52· Γρ. Θ. Στάθη, «Πέτρος ὁ Μπερεκέτης ὁ Μελωδός» ἐκ τοῦ Προγράμματος τοῦ Μεγάρου Μουσικῆς Ἀθηνῶν· *Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Μελουργοὶ τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνα. Παναγιώτης ὁ Χρυσάφης ὁ νέος καὶ Πρωτοψάλτης, Γερμανὸς Ἀρχιερεὺς Νέων Πατρῶν, Μπαλάσης ἱερεὺς καὶ Νομοφύλαξ, Πέτρος Μπερεκέτης ὁ Μελωδός*, Περίοδος 1995 -1996, σσ. 17 – 21.

[33] Μὲ βάση τὴν παραπάνω βιβλιογραφία στοιχειοθετήθηκε ἡ μορφολογικὴ ἀνάλυση τοῦ μαθήματος.

[34] Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀκούστηκαν τὰ παρακάτω ἠχητικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴ διαδικασία τῆς διδασκαλίας: α) ἡ παραλλαγὴ τοῦ β΄ πόδα *Χαῖρε κεχαριτωμένη* μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ὀργάνου νέϊ· β) τὸ μέλος τοῦ γ΄ καὶ δ΄ πόδα *Μαρία-Εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξί*.

[35] Βλ. σχετ. Ἀχ. Χαλδαιάκη, « "*Ὁ κοπιάσας ἐν τούτῳ μᾶλλον ὠφεληθήσεται*" : Ὁ τροχὸς τῆς ὀκταηχίας», *Βυζαντινομουσικολογικά*, τόμος Α΄ Θεωρία, Ἐκδόσεις Σταμούλη Α. Ε., Ἀθήνα 2014, σσ. 135-172.

[36] Χρησιμοποιήθηκαν οἱ παρακάτω ἠχογραφήσεις ἀπὸ τοὺς παρακάτω ψηφιακοὺς δίσκους: Μ. Χατζηγιακουμή, «Θεοτόκε Παρθένε Πέτρου Μπερεκέτη (ἀκμὴ 1680-1710). Ψάλλει ὁ Θρασύβουλος Στανίτσας, Ἄρχων Πρωτοψάλτης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου», στὴ σειρὰ *Μνημεῖα Ἐκλησιαστικῆς Μουσικῆς*, Σῶμα πρῶτο. Ὀκτάηχα μέλη καὶ Συστήματα, cd 3ο, Κέντρον Ἐρευνῶν καὶ Ἐκδόσεων, Ἀθήνα 2001· Μ. Χατζηγιακουμή, «Θεοτόκε Παρθένε Πέτρου Μπερεκέτη (ἀκμὴ 1680-1710). Ψάλλει ὁ πατὴρ Διονύσιος Φιρφιρῆς, Πρωτοψάλτης Πρωτάτου Ἁγίου Ὄρους», στὴ σειρὰ *Μνημεῖα Ἐκλησιαστικῆς Μουσικῆς*, Σῶμα πρῶτο. Ὀκτάηχα μέλη καὶ Συστήματα, Κέντρον Ἐρευνῶν καὶ Ἐκδόσεων, cd 4ο, Ἀθήνα 2001.

[37] Στὸ σημεῖο αὐτὸ προβλήθηκαν δύο βίντεο: α) πρόβα τῶν φοιτητῶν τοῦ η΄ ἑξαμήνου στὸ studio γιὰ τὸν πρῶτο πόδα *Θεοτόκε Παρθένε* (ἡ ἠχογράφηση πραγματοποιήθηκε μετὰ ἀπὸ δύο διδακτικὲς ἑνότητες γιὰ τὸ συγκεκριμένο μέλος)· β) ἠχογράφηση τοῦ α΄ πόδα (στὸ τέλος τοῦ ἑξαμήνου). Ἀκούστηκε, ἐπίσης, καὶ ἡ ἠχογράφηση (ἄνευ εἰκόνος) ἀπὸ τρεῖς φοιτητές.

[38] Παρουσιάστηκαν τὰ ὀκτάηχα ἀπολυτίκια τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου καὶ Ἰωάσαφ Διονυσιάτου ἀπὸ τὰ παρακάτω ἔργα: Μιχαὴλ Στρουμπάκη, *Νικόλαος Δοχειαρίτης καὶ ἡ συμβολή του στὴν Ψαλτικὴ Τέχνη*, Διδακτορικὴ Διατριβή, Ἀθήνα 2007 (http://phdtheses.ekt.gr/eadd/ handle/10442/19123)· Ἱερομονάχου Ἰωάσαφ Διονυσιάτου Διδασκάλου καὶ ἐξηγητοῦ, *Διονυσιατικὴ Μουσικὴ Ἀνθολογία*, Ἅγιον Ὄρος 2009, σσ. 80-83.

---

*Ο **Μιχαήλ Στρουμπάκης** γεννήθηκε στη Χίο (1971) και είναι Επίκουρος Καθηγητής Ιστορικής Βυζαντινής Μουσικολογίας στην Ανώτατη Εκκλησιαστική Ακαδημία Ηρακλείου Κρήτης. Σπούδασε Θεολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1993) και Βυζαντινή Μουσική στο Ωδείο Ν. Σκαλκώτας (Αθήνα), απ' όπου απέκτησε*

το Δίπλωμά του (1992). Απέκτησε το Δίπλωμα Ειδίκευσης (Master) στην Εκκλησιαστική Ιστορία (2001) στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και κατόπιν αναγορεύθηκε Δρ. Θεολογίας με μουσικολογική κατεύθυνση στο ίδιο Πανεπιστήμιο (2007). Κατά την περίοδο των σπουδών του συμμετείχε ως ενεργό μέλος της Ελληνικής Βυζαντινής Χορωδίας και των «Μαϊστόρων της Ψαλτικής Τέχνης», ενώ ασχολήθηκε με τη μουσική καλλιγραφία. Από το 2000 συμμετέχει σε συνέδρια και άλλες παρουσιάσεις. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα επικεντρώνονται στην Ιστορία της Μουσικής, τη Μορφολογία, την Υμνολογία και την Παλαιογραφία. Είναι συνεργάτης της Μ.Ο.Χ.Ε. (Μεγάλης Ορθόδοξης Χριστιανικής Εγκυκλοπαιδείας). Από το 2011 είναι μέλος του I.S.O.C.M. (International Society of Orthodox Church Music) και από το 2013 είναι μέλος του Δ.Σ. του Σωματείου Ιεροψαλτών Ηρακλείου «Άγιος Ανδρέας Κρήτης». Είναι Πρωτοψάλτης του Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου Νέου Κόσμου Ηρακλείου Κρήτης.